

Валерій Степанков
(Кам'янець-Подільський)

ВІДМОВА ВАРШАВИ ВІД МИРОТВОРЧОГО КУРСУ ВРЕГУЛЮВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ПРОБЛЕМИ ПОЛІТИЧНИМ ШЛЯХОМ ТА ЇЇ НАСЛІДКИ (СЕРПЕНЬ 1666 – СІЧЕНЬ 1667 РР.)

У статті аналізуються зміни в „українській політиці” польського уряду після припинення громадянської війни у Короні. З'ясовуються чинники, що зумовили поновлення воєнних дій між Річчю Посполитою й козацькою Україною, й спонукали гетьмана П. Дорошенка переорієнтуватися на Османську імперію.

Ключові слова: Польща, козацька Україна, Крим, козаки, політика, воєнні дії.

В історіографії порушена у статті проблема не ставала об'єктом спеціальних досліджень. Лише І. Галактіонов, Д. Дорошенко, Я. Перденя, Т. Чухліб і Т. Яковлева опосередковано торкалися їх окремих аспектів. Внаслідок чого відсутня цілісна картина погіршення польсько-українських відносин напередодні укладення Річчю Посполитою Андрусівського перемир'я з Московією, продовжує панувати (особливо у польській історіографії) міф про П. Дорошенка, як ініціатора розриву відносин Правобережної гетьманщини з Варшавою. У даній розвідці зроблено спробу простежити позицію Речі Посполитої стосовно гетьманату П. Дорошенка у контексті відносин з Росією і Кримом у період з літа 1666 р. й до початку 1667 р.

Літо 1666 р. у Польщі відзначалося вкрай складною внутрішньополітичною ситуацією. Після битви під Монтвами (12 липня), в якій супротивник короля польний гетьман коронний маршалок Є. Любомирський наголову розгромив його військо, 31 липня в Ленговицях (поблизу Нового Міста) було укладене перемир'я, яке завершило громадянську війну в Польщі¹. Враховуючи становище держави, рада сенату 14 серпня прийняла ухвалу про неможливість продовження війни з Московією й король Ян Казимир розпорядився своїм послам (комісарам) домагатися на переговорах з нею укладення 10-12-річного перемир'я². Водночас гострою проблемою постало утримання жовнірів, котрі знаходилися в арміях короля й коронного маршалка, й під час воєнних дій безжально спустошували маєтки шляхти, господарства й садиби селян і міщан³. У пошуках її розв'язання 13 серпня Ян Казимир видав універсал про відправлення коронного війська в козацьку Україну. Першими туди подалися корогви, в минулому рокошан, Є. Любомирського⁴.

Цей непродуманий крок таїв у собі неминуче загострення українсько-польських відносин. Адже королівський двір і уряд прекрасно знали, що Правобережна гетьманщина доценту зруйнована і з величезними труднощами забезпечує абияк живністю кілька тисяч вояків польських залог. Для них не був таємницею той факт, що поява на зимовій постій у розореному краї війська обов'язково викличе масовий рух невдоволення місцевого насе-

лення, спрямований як проти жовнірів, так і гетьмана. І це в той час, коли, засвідчуючи вірність королю, Військо Запорозьке домагалася від Варшави визнання автономії козацької України хоча б на мінімальних умовах Зборівського договору, яка б забезпечувала її від неузгодженої з українським гетьманом появи на її теренах підрозділів польської армії. В даному випадку позиція гетьмана П. Дорошенка повністю ігнорувалася: мало того, що по-старому Польща не поспішала надіслати йому клейноди, як символу визнання легітимності його повноважень, вона навіть не вважала за потрібне хоча б формально проконсультуватися з гетьманом з приводу пошуку оптимального варіанту розв'язання цього питання. А це засвідчувало лише одне – абсолютне небажання польської еліти враховувати політичні інтереси Гетьманщини, її прагнення будь-якою ціною поновити всю повноту влади над нею, перетворивши козацтво у різновид звичайнісінької військової формації, що, до речі, передбачала Ординація далекого 1638 р. Ріки пролітої з 1648 р. крові не слугували поважним аргументом на користь доцільності привнесення змін у свою політику щодо України.

Вирішення проблеми розташування війська на постій перекидалося на плечі польного гетьмана, новопризначеного (28 квітня) великого маршалка коронного Яна Собеського. На відміну від багатьох інших сановників, він добре усвідомлював усю небезпеку наслідків вступу війська на терени Гетьманщини. В листі від 10 вересня до дружини не без сарказму зауважував: „Україну нам вихваляє король й.м., що там добрий край; а самі ледве звідтіля живі повернулися (натяк на провал походу у Лівобережжя весною 1664 р. – Авт.), хоча там лише раз перебували”, а про піхоту й не згадує зовсім, а що вона буде їсти в обозі, з чим вирушить в Україну?⁵ Довідавшись про його керівництво коронними підрозділами, П. Дорошенко вирішив звернутися до нього з проханням наказати жовнірам, котрі перебували в краї, припинити здирства стосовно козаків, селян і міщан, оскільки попередні скарги білоцерківському коменданту Я. Стахурському залишалися без відповіді, а старшини й козаки не припиняли нарікати на їхні зловживання (за його власним визнанням, „мені постійними скаргами козаки гризуть голову”)⁶. 20 вересня послав великому маршалку листа, переконуючи вжити заходів, щоб покласти кінець кривдам населенню з боку жовнірів, через які козаки залишають домівки, а „в.м.п. відомо до чого вдається козак, покинувши свій дім”. Скаржився, що під час воєнних дій у Задніпров'ї польське командування не надало йому допомоги, мовлячи, „що вже досить вашого козацтва”. Тому мусів прохати її в Криму, проте з ордами „більше клопоту, ніж допомоги”⁷.

Справді, перші численні загони татар з'явилися в Україні десь 18-19 вересня, а їх основні сили на чолі з нурадимом Девлет-Гереем (10-15 тис. осіб) – 5 жовтня. З одного боку, це був успіх політики гетьмана, з другого, поскільки лівобережна кампанія завершилася й існувала суворя заборона короля проводити воєнні дії проти Росії, поставав клопіт утримання татар, котрі, зрозуміло, з порожніми руками не звикли повертатися до домівок. Державна скарбниця залишалася порожньою, населення – повністю розоре-

ним, а відтак поставала реальна загроза масових грабежів, погромів і захоплення людей у ясир. І все це тепер лягало важким каменем на сумління П. Дорошенка, гризло його душу. Цілком щирими виглядають його нарікання у листах до Я. Стахурського (29 вересня) та Я. Собеського (1 жовтня) з приводу свого непевного становища. За його образним висловлюванням, прибула орда стала, „як кістка в горлі”, й за важкими клопотами ні в день, ні в ночі не має спокою, а в скарбниці порожньо. „Я, бідний, – повідомляв білоцерківському коменданту, – збувся вже не тільки власного криваво заробленого майна, але й тому, що батько назбирав за ціле своє життя, приходять кінець”⁸.

Через брак джерел існують труднощі у з’ясуванні ставлення П. Дорошенка до поривань нурадин-султана й мурз вчинити похід у Лівобережжя та характеру його відносин з Кримом. Безсумнівно, татарська знать наполягала на поході, що відкривав сприятливу можливість пожитися, адже полки лівобережного гетьмана І. Брюховецького й російські залоги не могли переkritи усі шляхи їхнього просування. Проте вона керувалася не лише матеріальними вигодами, які, маємо підстави стверджувати, у даному випадку навіть не були головним мотивом. Ним виступало несприйняття Бахчисараєм польсько-російського замирення й прагнення будь-яким чином зірвати його. І в цьому її інтереси збігалися з інтересами правобережного гетьмана, котрий також виступав відвертим противником укладення російсько-польського договору. Аналіз його переписки з королем, польним гетьманом й білоцерківським комендантом підтверджує, що, хоча він підкреслено шанобливо засвідчував лояльність польській Короні й слухняність королівській волі, тим не паче проводив думку, що врешті-решт йому доведеться під тиском солтанів вирушити за Дніпро: „не маючи сили, я мушу так танцювати, як мені заграють”; „як відомо, чия потуга, того й сила: можуть примусити його, і не буде часу дождити, поки прийде наказ із Варшави; рад-не-рад доведеться чинити, що скажуть”. А в листі до Я. Стахурського (29 вересня) начебто між іншим зауважив, коли б „коронне військо хотіло й собі за Дніпро вирушити, то нехай іде повище Білої Церкви Поліссям, там не так знищений край...”⁹. Себто недвозначно натякав на бажаності участі жовнірів у цій виправі.

Й донині у польській історіографії продовжує існувати міф зловісної неучікованості, раптовості, підступності укладення П. Дорошенком угоди з Кримом і їх спільної воєнної акції 19 грудня проти польського війська під Браїловим. Проте впродовж жовтня – першої половини грудня і польське командування, і уряд, і королівський двір отримували чимало правдивої інформації про причини як різкого погіршення кримсько-польських стосунків, так і українсько-кримського зближення. Власне сам гетьман неодноразово звертав їхню увагу на несприйняття кримською стороною перспективи польсько-російського порозуміння. В листі від 5 жовтня до короля він повідомляв: „різними способами удалося випитати від них (татар – Авт.) причину їх неохоти до польської Корони, з яких головною є та, що ввійшли в трактати з Москвою без кримських комісарів”¹⁰. Чигиринський комен-

дант М. Жебровський, котрий, як ніхто інший з польських урядовців, мав можливість у разі потреби безпосередньо спілкуватися з гетьманом, старшинами й мурзами, 10 жовтня повідомляв Я. Стахурського про новину від П. Дорошенка, що татарська знать вимагає, аби „він заключив з ними лігу, бо не хочуть жодної іншої, як тільки козацької приязні, щоб воювати поляків за те, що вони без їх відома заключають з Москвою мир”¹¹.

Обидва коменданти постійно наголошували на потужному тиску мурз на позицію гетьмана, котрому дуже важко доводилося обстоювати власну позицію. Враховуючи потенційну загрозу вторгнення орди, білоцерківський комендант, всупереч офіційній позиції Варшави, схилився до думки доцільності відправлення її у Лівобережжя, бо „ліпше чужим нашкочити, ніж своїм”. Змальовуючи ситуацію, що складалася, королю, він прохав Бога „цих гостей” направити на той берег Дніпра, що значно краще, ніж вони мають залишатися тут, „шукаючи ліги з козаками”. Чистосердечно зізнавався, що часто у листах просить П. Дорошенка і сам стареється про те, аби їх якимось чином „постарався збути на Задніпров’я”¹².

Постає запитання: чи існували чинники, які могли б штовхнути гетьмана, старшину й козацтво на розрив відносин з Польщею й укладення військово-політичного союзу з Кримом? Джерела дають на нього лише позитивну відповідь. У першу чергу це небажання польського уряду визнавати автономію Гетьманщини й сприяти її возз’єднанню, його політика пошуку компромісу (обов’язковою ціною якого мала стати доля козацької України) з Москвою. Також надзвичайно дошкуляли козакам і поспільству постійні зловживання жовнірів, котрі набрали небачених масштабів. Повне ігнорування козацьких прав і вольностей викликало масове обурення, що погрожувало з дня на день вибухом антипольського повстання. У цьому сенсі красномовним виглядає наступне визнання М. Жебровського, зроблене у листі Я. Стахурському (друга половина вересня): „наслуховавшись досить, як з листів полковників до гетьмана, так і од своїх офіцерів, яких я посилав вибирати хліб, що панове поляки чинять незносні кривди і перешкоди у вибиранні хліба, приходиться писати до В.М. Пана, прохаючи, щоб своїм авторитетом заборонив їм те чинити. Бо і пан гетьман дуже стривожився, боячись бунтів, тому що пан Замойський почав по-ворожому поводитись і з його полковниками, а саме Зеленецького, не шукаючи справедливости, вислав добувати містечка; воно, як бачу, панове поляки йдуть своїм старим звичаєм – нашарпавши й награбувавши – з України тікати, а ми без провіянту, якого немає, будемо сидіти як на льоду, дожидаючи або голодної смерти, або теж через голод безславно втікати”¹³. Тому не випадково генерал-майор побоювався того, аби, розлючені зневагою й грабежами, козаки не захопили укласти союз з татарами „на нашу згубу”¹⁴.

За таких обставин становище П. Дорошенка відзначалося надзвичайною складністю. Як і переважна більшість старшин і козаків, не приховував невдоволення діями поляків. Навіть було на деякий час не впустив польське посольство до Чигирина, яке привезло королівські листи до нього, „гніваючись за галаси, які

вони (поляки – Авт.) тут в трьох полках чинять...¹⁵. Проте поведив себе дуже стримано, вміло гасив антипольські пориви старшини й козаків. М. Жебровський та Я. Стахурський неодноразово наголошували на його статечності, лояльності до Польщі, вірності королівському маєстату. Вони не без підстав вбачали у ньому виваженого політика, дякуючи якому орда й Військо Запорозьке поки що не вдавалися до ворожих дій. І, до їхньої честі, усвідомлювали, що така напружена атмосфера українсько-польських взаємин не може довго тривати й таїло реальну загрозу їхнього розриву повстанням „затягнотого поспільства”. Білоцерківський комендант не приховував побоювання, аби неспокійний плебс, „розлючений військом” (польським – Авт.), не вбив „і самого гетьмана”¹⁶.

Маємо підстави стверджувати, що прикро враженій зближенням Польщі з Росією, її затятим небажанням визнати політичну автономію Гетьманщини та збайдужінням до проблеми її возз'єднання, П.Дорошенко все ж не поспішав поривати з нею й прийматиме пропозиції Девлет-Герей погодитися на укладення угоди, потенційно спрямованої проти Речі Посполитої. Вочевидь, ще сподівався, що остання усвідомить необхідність поступок й погодиться на державний статус козацької України у складі Польщі. Адже старшини й козаки власне вважали за свою основну мету – збереження за єдиною Гетьманщиною максимуму суверенітету. Це явно проявилось на старшинській раді, зібраній 5 жовтня з нагоди розробки положень угоди з Кримом. За даними, зібраними М.Жебровським у козаків і татар, на ній відбулася така розмова: „волимо бути під турчином, як волохи: даси кілька золотих і вільний, і не будемо терпіти такого утиску, як тепер від поляків, котрі голови стинають і достатки забирають”. На його думку, „Так щось таке буде і вже сталося би, якби пан гетьман не стримував їх...”¹⁷.

Оскільки на раді не вдалося досягти порозуміння, її роботу перенесли на наступні дні. Відомо, що вона тривала 8 і 9 жовтня й завершилася укладення угоди про поновлення військово-політичного союзу з Кримом. Відповідно свідчення козака Г. Кожевнікова, котрий перебував у Чигирині, гетьман і полковники присягнули на тому, аби „бути з кримським ханом в мирі і разом ходити на В.Г. в Малоросійські й Українні міста війною...”¹⁸. Вона не носила антипольської спрямованості (навіпаки, визнавала факт підпорядкування Війська Запорозького королю) і копію тексту угоди Я. Стахурський надіслав канцєру Миколаю Пращмовському¹⁹.

Інформація окремих джерел про укладення П. Дорошенком через кілька днів договору з Туреччиною, який передбачав прийняття протекції султана на умовах визнання удільності Гетьманщини „такої же, як і хана кримського”²⁰, є неправдивою й слугує відображенням різних чуток, що поширювалися у козацькому середовищі, й були породжені наявністю поміж татар 2-х підрозділів яничар. Чигиринський комендант, котрий уважно пильнував за всіма подіями в українській столиці й мав своїх вивідувачів як серед козаків і міщан, так і серед татар, зрозуміло, не міг не отримати хоча б самої загальної інформації про приїзд турецького посольства, переговори з ним та укладення угоди. Але

у своїх листах жодним словом не обмовляється про ці події. Інше питання, що контакти з Стамбулом, які, вочевидь, зав'язалися ще на початку 1666 р.²¹, продовжували зміцнюватися.

Відповідно досягнутої домовленості з Девалет-Гереем, на початку другої декади жовтня П. Дорошенко вирушив з частиною татар (нурадин-султан залишався у Правобережжі) до переправи через Дніпро в районі Сокирної. Вступивши на терени Переяславського, Прилуцького, Полтавського, Гадяцького й Ніжинського полків, татари впродовж 18-26 жовтня завдали їх населенню великих збитків. Захопивши чимало здобичі (включаючи ясир), повернулися на Чигиринщину²². Знову постала проблема розташування й утримання великої маси татар. Солтани почали шикати гетьмана до виступу проти Польщі, обіцяючи надати воєнну допомогу²³. В кінці першої декади листопада вони почали просуватися у напрямку Білої Церкви, забираючи по дорозі у селян худобу. Я. Стахурський одержує листи від Аділ-Гереея та його посла (мабуть до Варшави) Батирші-мурзи, в яких звучало прохання спонукати гетьмана, „який не хоче вчинити так, як просить хан” – вислати йому в поміч кілька тисяч козаків для боротьби з черкесами²⁴. До кінця листопада татари зайняли терени Білоцерківського полку²⁵.

Тим часом свавілля жовнірів у Побужжі й Подністров'ї загострили тут ситуацію до меж. За визнанням 30 листопада анонімого автора „Новин з України”, Військо Запорозьке почало домагатися від них або уступитися з України, або припинити здирства. Козаки, як і населення Подністров'я, на його переконання, **„шукали способу, щоб могли позбутися польського панування... (виділено нами – Авт.)”**. За наказом П. Дорошенка запорозькі піхотні полки почали займати міста на теренах Брацлавського, Кальницького і Подільського полків, зокрема по два їх увійшло до Ладжижина та Могилева, поволі витісняючи звідтіля польські корогви, обоз яких продовжував залишатися під Іллінцями²⁶.

Тим часом наближалися події, що істотно змінили характер стосунків Речі Посполитої з Правобережною гетьманщиною. Польська армія у жовтні зосередилася у двох місцях: польські підрозділи під Крупюю (над р. Горинь неподалік Рівного), а іноземні найманці – під Коритницею над Бугом. Пізніше обидві частини з'єдналися й стали обозом біля Орині над Дністром²⁷. Великий гетьман С. Потоцький призначив досвідченого і хороброго офіцера (полковника) Себастьяна Маховського, затятого ворога козацтва, безпосередньо причетного до розправи над І. Виговським й масового винищення української людності у 1653-1655, 1664-1665 рр., регіментарем війська, що мало вирушити на зимові лежі на терени Брацлавщини²⁸.

В другій половині листопада жовніри (разом зі слугами бл. 10 тис. осіб) подалися в дорогу, прямуючи до Немирова, безжалісно грабуючи на шляху населення сіл і міст (за словами одного із учасників, „дуже немилосердно обходяться”). Поголос про безчинства, обростаючи різноманітними подробицями, породив панічні настрої селян і міщан Кам'янець-Подільського повіту, котрі масово залишали поселення й втікали хто-куди. 8 грудня з

Кам'янця повідомляли, що до міста „звозяться хлопці звідусіль”, ховаючись, наче від ворогів. Атмосфера страху й ненависті серед населення породжувала серед шляхти й урядовців Поділля тривогу, аби з-за завданих йому кривд жовнірством не спалахнуло повстання²⁹. Просування війська до Шаргорода викликало таку ж реакцію з боку жителів Подністров'я. Від жовнірів „хлопи, як від ворогів, утікають до Волоської землі, – писав 10 грудня з Кам'янця невідомий автор, – хоча і там зле і дуже тяжко їм, однак все ж воліють (дїбратися) туди, а ніж потрапити під насильство наших”³⁰. Увійшовши на терени Гетьманщини, С. Маховський почав розташовувати корогви на постій. Частина їх направив у спустошені поселення між Бугом і Дністром, а з основними силами вступив до Брацлава, який хотів перетворити у власну резиденцію³¹.

П. Дорошенко та Девлет-Герей довідалися про наближення коронного війська на початку грудня. Воно не могло їх не стурбувати, оскільки ні королівський двір, ні уряд, ні великий і польний гетьман не вважали за потрібне хоча б інформувати гетьмана про майбутній вступ підрозділів у козацьку Україну, повністю ігноруючи, а відтак зневажаючи, попередні домовленості з Військом Запорозьким. Мало того, навіть С. Маховський, до якого вони зверталися за роз'ясненнями з приводу мети введення жовнірів (адже було усім зрозуміло, що зубожіле населення розореного краю не прохарчує упродовж зими жовнірів), не зважав на них. Тим часом розіслані по містах роз'їзди з метою з'ясування наявності кількості садиб для розташування жовнірів, вчиняли напади на козаків і татар, провокуючи конфлікти. Перепис дворів переконував їх мешканців, що поляки намагаються поновити своє панування. Усвідомлення цієї загрози викликало загальне обурення селян, міщан і козаків, котрі засвідчували рішучість до скону захищати здобуту свободу. Наприклад, за даними В.Коховського, міщани напівзруйнованого Ставища навідріз відмовилися впускати вояків під тим приводом, що „досить нам лиха і біди поляки нарobili”. Вони пригрозилися, що „будемо боронитися до останнього, а що збереглося від давніх пожеж, те самі до решти допалимо і самі з жінками і дітьми кинемося у той вогонь”³². Міста й містечка зачинялися. Подільський полковник Остап Гоголь разом з кількома тисячами татар взагалі не допустив корогв до Могилева-Подільського та в його околиці³³.

В такій невизначено-тривожній атмосфері взаємної підозри і недовіря гетьман й нурадин-султан могли розцінити появу польського війська лише як прояв неприхованої ворожнечі з боку Польщі, яка, не забуваймо, продовжувала переговори з Москвою, не повідомляючи про їхній зміст ні володаря булави, ні хана. Трохи пізніше Аділ-Герей у листі до короля не без підстав докоряв тому, як за таємність змісту цих трактатів (адже Річ Посполита й Крим мали союзний договір), так і за акцію С. Маховського. Військо останнього, на його переконання, призначили „проти козаків”. Воно просувалося „трьома шляхами і тричі брало невільників (діставало язика) з нашого війська. Але ж не беруть язика від друзів по приязні...” Тому хан не сумнівався, що С. Маховський ішов „знести наше військо”, яке і вийшло йому назустріч³⁴. Таким чином, власне дії польської сто-

рони, а не задалегідь підготовлена П. Дорошенком і Девлет-Гереем підступна провокація, як це традиційно подається в польській історичній літературі, породили збройний конфлікт. Мало цього, аналіз джерел дає підстави висловити міркування, що на перших порах гетьман і нурадин-султан не мали на меті громити поляків, а намагалися лише витіснити їх за межі Гетьманщини. За визнанням польського шляхтича, учасника цих подій, Яна Дробиша-Тушинського, „орда з козаками наступала, не допускаючи нас на постій і так нас, поволі, вриваючи, випровадили з України. Пан Маховський, бачачи нерівність сил відступав поволі з таборами, які коли б негайно залишив, то був би вивів військо...”³⁵.

Справді, прилучивши корогви з-під Іллінців, регіментар відходив у напрямі Браїлова (розташованого на теренах східного прикордоння Подільського воєводства, а не біля Батозького поля, як це подає В.Коховський), збираючи по дорозі розіслані раніше на зимові лежі підрозділи. Під час відступу, якщо вірити В.Коховському, він не проявив належних якостей полководця, хоча „вік провів на війні, не вмів зберігати поваги до себе, ні надавати регіментарській владі належної чинності, в цілому дозволив усім керувати, тому не існувало необхідного порядку”³⁶. Закидали йому також захоплення грою в кості, надмірну увагу до собачки Куцини, пияцтво³⁷. Брак джерел не дозволяє з'ясувати, що власне призвело до вирішального бою. Припускаємо, що в умовах пануючого у польському таборі безладу („всі радили, рідко хто виконував накази”³⁸) якийсь із роз'їздів міг самовільно атакувати українські чи татарські підрозділи, викликавши у такий спосіб удар у відповідь. П.Дорошенко, маючи бл. 8 тис. вояків, та Девлет-Герей з 10-15 тис. татар в ніч з 18 на 19 грудня (за даними Я. Дробиша-Тушинського – з 20 на 21 грудня) в 10-11 км. від Браїлова у „порожньому містечку”, атакували ар'єргард противника. Залишивши для стримування українців і татар міцний заслін, С.Маховський відвів основні сили під Браїлів, які почав лаштувати до бою на льоду р. Рів. Для захисту замку розташував у ньому 200 „серденят” (найманих козаків – ?) та кілька сотень піхотинців А. Потоцького. Сучасники подекуди вали, що, здавши керівництво військом комусь з офіцерів, сам регіментар залишився у місті, часто прикладаючись до келиха з горілкою³⁹. Чи правда це, встановити не можливо.

В 3,5-4 км. від Браїлова в долині татари й українці провели потужну атаку на корогви, котрі прикривали відхід війська, завдали їм поразки й змусили відступати до міста. Переслідуючи жовнірів, уже вранці наблизилися до ворожих позицій. Перший їх приступ, вочевидь, був відбитий, бо українці і татари потрапили під сильний вогонь. Проте новий наступ після жорстокого двогодинного бою приніс успіх: 27 корогв були вщент розгромлені, інші, заметавшись у паніці, кинулися втікати у напрямку Меджибожа. За свідченням учасника битви Я. Дробиша-Тушинського, „Мало що в цей час війська втекло і сам пан Маховський у неволю взятий з песиком своїм Куциною; так багато товариства, поручиків з нашого боку полягло, а челядь почтова, візники і хлопці при возах майже всі згнули. Під корогвою одного пана Велгорського, рот-

містра мого, самих пахолків почтових загинуло понад сорок, компанії двадцять три і поручик наш Павел Фалібовський”⁴⁰.

Недобитки, охоплені жахом, втікали хто куди бачив. Частина подалася до Меджибожа, котрих татари гнали аж до самого Летичева, стинаючи й беручи в полон. За визнанням аноніма, вози були всі втрачені й „сила загинула челяді”, бо „від самого Браїлова орда, сівши, на наших, аж під Летичів біла”. 4 корогви, які хотіли затримати татар і українців („на прикритті були”), полягли повністю⁴¹. Увечері, подолавши майже 70 км важкого снігового шляху у лютий мороз, втікачі дібралися Меджибожа й заховалися за стінами потужного замку. Перемога була повною. Сучасники-поляки порівнювали цей розгром із Батозьким 1652 р. Як занотував М. Ємьоловський, „Багато в чому подібна була Батозькій поразка, у тому лише різниця, що там ледь не усіх витято, а тут більше забрано до неволі”⁴². С.Велічко трактував Браїлівський погром поляків як відплату за вчинені ними насильства українському населенню. „Отож не без причини пролилися на Маховських сльози православних українських людей, – написав він у літописі, – бо через те, що поведився немилосердно з тими бідними людьми, і сам за Божим правосуддям підпав із військом під знищення й повну поразку”⁴³.

Добившись успіху, П. Дорошенко відмовився від продовження наступу, демонструючи таким чином, що підняв зброю не проти Речі Посполитої, а в захист прав і вольностей Війська Запорозького, порушення С. Маховським. Внаслідок чого залишалася можливість до пошуку політичного компромісу обох сторін. Повертаючись у Чигиринщину, гетьман змушений був залишити кілька полків при татарах. Останні, як зраї хижих вовків, розсипалися чамбулами по теренах Західного Поділля, Волині, Полісся й Галичини, спустошуючи поселення й захоплюючи ясир, тим паче, що їх появи ніхто не очікував, а відтак усі почувалися у безпеці й не проявляли обережності. Були зруйновані Летичів, Плоскирів, Зборів, Глиняни й десятки інших міст і містечок. За перебільшеними даними, бранцями стало понад 100 тис. осіб⁴⁴. Проте, внаслідок лютих морозів, більша частина ясира вимерзла в дорозі⁴⁵. Паніка охопила й західні райони Руського воеводства. За визнанням автора хроніки Б. Рудомича, „стрімголов шляхта утікала до фортеці Замостя й до Сокаля...”⁴⁶.

Так, знову повторилася (і на превеликий жаль, не в останнє) жахлива трагедія населення українських земель, що залишалися за межами Гетьманщини, оскільки кримська еліта розглядала його таким, котре проживало на ворожій (польській) території. Адже укладена угода П. Дорошенка з Кримом гарантувала безпеку лише жителям козацької України, інша частина українського населення вважалася польською. Так, Україна в роки революції постійно опинялася між Сцїллою й Харібдою політики ханства: якщо воно виступало союзником Гетьманщини, заграви пожеж освітлювали її західні й північно-західні терени; якщо Польщі – дим згрищ накривав козацьку Україну. І в першому, і в другому випадках спустошення й руйнування торкалися українських поселень, а валки бранців, супроводжувані тужливо-розпачливими піснями та прокльонами на власну нещасливу долю, гетьманів, короля та

увесь білий світ, тяглися до поселень кримських і буджацьких татар. А проліті потоки крові й сліз, помножені на релігійну ворожнечу, перетворювалися у неподолану прірву ненависті української людності до Криму й всього „бусурманського світу”.

Чимало козаків і старшин (особливо запорозьких), ревно сповідуючи ідею святої боротьби з невірними, неприхильно, якщо не вороже, сприйняли курс П. Дорошенка на зближення з Бахчисараєм та Стамбулом. Найбільш непримиренні позиції зайняв кошовий Іван Сірко, котрий уже восени очолив напад козаків на Крим. Не виключено, що діяв у повному порозумінні з Варшавою. Адже відомо, що, відправляючи на початку 1667 р. посла Кухарського до Девлет-Герая, польський уряд у розробленій для нього інструкції уповноважував його зустрітись з І. Сірком й вступити у переговори, нагадуючи, що козаки „під жодним володарем більших не зможуть мати вольностей, як під королем й.м., котрий править над вольним народом”⁴⁷. Є дані, що в кінці січня І.Сірко приїхав до Львова, де зустрівся з Я. Собеським, котрому повідомив, що не визнає П. Дорошенка гетьманом й готовий вчинити похід проти татар⁴⁸. Анонімний автор „Віршованої хроніки дав наступну характеристику постаті І. Сірка:

Був знавцем вод, і рік, і урочиськ Піль Диких,
Жоден з ним не зрівнявся б у тому з малих і великих.
Досить того, що, йдучи в ніч темну, як стрілами стрілить
В простір миль на десятки – вернеться, знаходить ті стріли.
Був стрілець він із лука чудовий, також з самопаала,
Як з коня на ходу ударяв, знав, куди потрапляло.
Птах у льоті, звір бігом не вмів від Сірка ухилитись,
Також ворог приймав дар од нього, не міг не звалитись.
Байку кажуть про нього, що був чарівник і знав чари,
Та з ким Бог, з тим і ласка, і щастя, і розум йде в парі.
Не чинив він нічого для слави й пожитку свогого –
Все для Бога та віри, для бранця і все для хреста пресвятого!

.....
Трава-зілля – за постіль, сідало йому – добра подушка,
Опанча – ось перина, земля – ложе, пам’ять – ось дружка.
Повсть – то вал, а попона – немов простирадро прекрасне,
Стріл залізка – за гребінь, а шабля – то дзеркало ясне.
Панцир – плащ, а мисюрка запаяна – шапка на лоба,
Пас – тятива, а лук зі стрілою під ніс – на зайлу озлобу.
За заслону від граду – лубок, а від вітру заслоною бурка,
Ще й китайка від сонця, піде на закаблук повсті шкурка.
Для води із болота в Сірка добрі вуса, щоб ними щідити,
Замість чарки – долоня, роса – щоб міг серце своє вхолодити⁴⁹.

В якійсь мірі вона справді нагадує, як слушно спостеріг Ю. Мицик, образ „козака Мамає”⁵⁰.

Повертаючись до Чигирина, гетьман зупинився в Кальнику, де дізнався про захоплення жовнірами меджибзької залоги сотника Яреми з Торговицького полку. 16 січня 1667 р. він звернувся з листом до коменданта міста, прохаючи звільнити полоненого, обіцяючи взамін вчинити добру справу й проявити свою „постійну зич-

ливість”. Його зміст дуже важливий для розуміння причин розгрому війська С. Маховського. Зокрема, гетьман недвозначно засвідчував: те, що трапалося з жовнірами, то до цього привела їхня недоцільність, бо, маючи на постої досить хліба, посунули сюди „з погрозами на моє життя”, де „люди, утяжені війною, плевели їдять”. Тому легко й нерозумному зрозуміти, наголошував він, що „то не по хліб, а по наше життя, і аби людей невинних тиранізувати, як вони цього не відучилися ремесла, і корогви гвалтом втиснулися в Україну...”⁵¹.

П. Дорошенко не міг не враховувати посилення антипольських настроїв як серед козацтва, так і постіпства, спровокованого появою армії С. Маховського та її безчинствами. Перемога, вісті про яку швидко поширювалися, викликала серед них рух, спрямований на звільнення теренів Гетьманщини від жовнірських залог, чисельність яких складала 2 тис. осіб⁵². А відтак, прибувши до Чигирин, розпочав облогу підрозділу М. Жебровського, розташованого у замку й наказав заблокувати Корсунь і Білу Церкву. В лютому поналяє контроль над Поліссям. Російський підполковник Матвій Сепягін, котрий за розпорядженням В. Шереметьєва їздив до Я. Стахурського з повідомленням про укладення Андрусівського договору, дізнався, що „польські міста всі збунтувалися” і прилучилися до українського гетьмана. Враховуючи складність ситуації, білоцерківський комендант наказав корсунській залозі з’явитися до нього, а також у середині лютого попрохав київського воєводу надіслати підрозділи, аби звільнити від „бунтівників” Полісся („бунтівні витяти міста”). Трішки пізніше звернувся до нього з клопотанням провести 200 жовнірів до М. Жебровського й спонукати лівобережного гетьмана надіслати допомогу чигиринській залозі⁵³. Зі свого боку, листуючись зі Я. Стахурським, гетьман домагався від нього виведення залози з Чигирини й висловлював скепсис з приводу поновлення переговорів з Варшавою⁵⁴.

При П. Дорошенку залишалось 4-5 тис. татар⁵⁵, котрі тримали в напрузі жовнірів залог й чинили дрібні напади на Лівобережжя. Гетьман прагнув перешкодити укладенню польсько-російського договору (не знаючи, що він став 30 січня доконаним фактом) за допомогою тиску на Польщу з боку Бахчисарая. Тому десь на початку лютого відправив туди посольство брацлавського полковника М. Зеленського й Д. Лісницького. Воно мало запропонувати Аділ-Герейю замиритися з Московією на антипольській основі й поклопотатися про повернення з полону захоплених татарами мешканців Чигирини й інших „міст і повітів”⁵⁶.

Звістка про погром під Браїловим спонукала Варшаву до швидшого порозуміння з Московією в Андрусіві. Рада сенату 30 грудня 1666 р. ухвалила піти на поступки росіянам у спірних питаннях, тим паче, що ті першими поступилися у справі Інфлянтів (Лівонії та Ліфляндії). Через 3 тижні комісари отримали наказ короля негайно укласти мир „і на таких умовах, які Москва пропонує”, аби лише у ньому була стаття про утворення ліги з Росією проти татар, козаків і Порти. 30 січня послі обох сторін затвердили договір своєю присягою⁵⁷. Його умови передбачали укладення перемир’я до червня 1680 р., відхід до Росії теренів Смоленського воєводства, Лівобережної гетьманщини

(Чернігівщини, Сіверщини, Стародубщини, Лівобережжя Київського воєводства) й на 2 роки Києва (до 15 квітня 1669 р.), залишення за Польщею Правобережної гетьманщини (її населення („козаків”) цар „звільняв” від присяги йому „на підданство”, за слушним спостереженням Т.Чухліба, зробленої, ймовірно всього, у 1654 р.), встановлення над Запорозжям спільної протекції царя й короля (козаки мають бути „у послушенстві й під обороною” обидвох государів). Росія зобов'язувалася виплатити Польщі компенсацію за втрачені землі в сумі 1 млн. золотих. Обидві держави мали також координувати свої дії у боротьбі проти агресії Криму чи Порти⁵⁸.

Як бачимо, Росія й Річ Посполита досягли компромісу за рахунок розподілу земель Української держави, що стала жертвою їх геополітичних інтересів. Російські радянські й сучасні історики (за винятком Г. Саніна та Т. Яковлевої), намагаючись зберегти у „непорочній чистоті” імперську ідеологічну концепцію „возз'єднання України з Росією” (часто у трактуванні „возз'єднання українського і російського братніх народів”), наголошуючи на важливому значенні договору, соромливо замовчують як його фатальність для історичної долі українського народу, так і відмову царя від претензії на протекцію над Правобережжям, передбаченої українсько-російським договором 1654 р.⁵⁹ Даний крок російського уряду перекреслює усі політично-ідеологічні концепції російської еліти ХІХ – початку ХХІ ст. щодо споконвічної єдності українського і російського народів, месіансько-доброчинної політики Москви відносно України та її „возз'єднання з Росією”, існування єдиного „русского мира” тощо. В тогочасних реаліях Андрусівський договір, юридично закріплюючи розподіл Гетьманщини, унеможливував реалізацію планів української еліти щодо возз'єднання козацької України за допомогою Москви чи Варшави. А відтак штовхав її шукати вихід із трагічної геополітичної ситуації в союзі з Кримом і Портою.

Отже, небажання короля і польського уряду домагатися розв'язання української проблеми шляхом визнання автономії й територіальної цілісної козацької України, ігнорування ними прерогатив гетьманської влади П. Дорошенка й прагнення поновити дореволюційний статус на теренах Правобережжя привели до поновлення воєнних дій з Правобережною гетьманщиною й укладення з Московією Андрусівського перемир'я.

Примітки:

1. Kłaczewski W. Jerzy Sebastian Lubomirski / W. Kłaczewski. – Wrocław, Warszawa, Kraków : Zakład Narodowy imienia Ossolińskich Wydawnictwo, 2002. – S. 260-268.
2. Dąbrowski J.S. Polskie elity wobec Kozaczyzny oraz Moskwy u latach 1661-1668 / Dąbrowski J.S. // Studia Historyczne. – 2001. – R. XLIV. – Z.4. – S. 584-585.
3. Krasiński G. Taniec Rzeczypospolitej Polskiej / Krasiński G. / Oprac. M.Korolko. – Warszawa : Wydawnictwo Naukowe Semper, 1996. – S. 172, 180, 185, 202-203, 205.
4. Дорошенко Д. Гетьман Петро Дорошенко. Огляд його життя і політичної діяльності / Д. Дорошенко. – Нью-Йорк : Видавництво Вільної Академії Наук у США, 1985. – С.89; Perdenia J. Hetman Piotr Doroszenko a Polska / J. Perdenia. – Kraków : Universitas, 2000. – S. 101.

5. Joannes III Sobieski. Listy Jana Sobieskiego do żony Maryi Kazimiry i innych znakomitych osób... / Uporządkował A.Z.Helcel. – Kraków, 1860. – S. 85.
6. Дорошенко Д. Гетьман ... – С.94; Kluczycki F. Pisma do wieku i spraw Jana Sobieskiego / F. Kluczycki. – Kraków, 1880. – Т. I. – Cz. 1. – S. 251.
7. Kluczycki F. Op.cit. – Т. I. – Cz. 1. – S. 251-252.
8. Цит. за: Дорошенко Д. Гетьман ... – С. 95.
9. Там само. – С. 95-97; Kluczycki F. Op.cit. – S. 253.
10. Там само. – С. 97.
11. Там само. – С. 98.
12. Библиотека музею Чарторийських (далі – БМЧ) (Краків). ВР. – Спр. 402. – Арк. 653, 657.
13. Цит. за: Дорошенко Д. Гетьман ... – С. 98.
14. БМЧ.ВР. – Спр. 402. – Арк. 653, 657.
15. Цит. за: Дорошенко Д. Гетьман ... – С. 99.
16. БМЧ.ВР. – Спр. 402. – Арк. 653, 657; Дорошенко Д. Гетьман ... – С. 100.
17. Цит. за: Дорошенко Д. Гетьман ... – С. 99.
18. Національна бібліотека України ім. В. Вернадського (далі – НБУ) ІР. – Ф. II. – Спр. 15419. – Арк. 10.
19. Дорошенко Д. Гетьман ... – С. 100; Dąbrowski J.S. Polskie elity ... – S. 585.
20. НБУ.ІР. – Ф. II. – Спр. 15419. – Арк. 11-12.
21. Бушкович П. Россия и украинское гетманство в 1653-1725 годах / П. Бушкович // Белоруссия и Украина: история и культура. Ежегодник 2004. – М. : Наука, 2005. – С. 74.
22. Там само. – Арк. 4-9; Акты относящиеся к истории Южной и Западной России (далі – Акты ЮиЗР). – СПб., 1869. – Т. VI. – С. 156-158.
23. Дорошенко Д. Гетьман ... – С. 100-101.
24. БМЧ.ВР. – Спр. 402. – Арк. 661; Мицик Ю. Регести документів „Татарського відділу” Архіву Коронного в Варшаві (кінець XVI-XVII ст.) / Ю. Мицик // Україна в Центрально-Східній Європі (з найдавніших часів до XVIII ст.). – К. : Інститут історії України, 2002. – Вип. 2. – С. 358-359.
25. Дорошенко Д. Гетьман ... – С. 101.
26. Архів головний актів давніх (далі – АГАД) (Варшава). – Зібрання Браницьких з Сухої. – Спр. 42/56. – Арк. 37/зв.; БМЧ.ВР. – Спр. 1656. – Арк. 701.
27. Kluczycki F. Op.cit. – Т. I. – Cz. 1. – S. 254-255.
28. [Kochowski W.] Historia panowania Jana Kazimierza przez nieznanego autora. – Poznań, 1840. – Т.ІІ. – S.409; Majewski W. Machowski Sebastian // PSB. – Wrocław, Warszawa / W. Majewski. – Wyd. PAN, 1973. – Т. XVIII. – S. 637-638.
29. БМЧ.ВР. – Спр. 1656. – Арк. 701.
30. Там само. – Арк. 702.
31. Там само. – Арк. 702; Pamiętnik Jana Floriana Drobysza Tuszyńskiego // Dwa pamiętniki z XVII wieku / Wydał i opracował Adam Przyboś. – Wrocław, Kraków : Zakład imienia Ossolinskiх Wydawnictwo, 1954. – S. 45.
32. [Kochowski W.]. Op. cit. – S.409.
33. БМЧ.ВР. – Спр. № 1656. – Арк. 701-703.
34. Zihni Soysal Abdullah. Jarlyki Krymskie z czasów Jana Kazimierza. – Warszawa : Instytut Wschodni, 1939. – S. 83-85.
35. Pamiętnik ... – S. 45.
36. [Kochowski W.]. Op.cit. – Т. II. – S. 410-411.
37. Ibidem. – S. 409-411; Jemiółowski M. Pamiętnik dzieje Polski zawierający (1648-1679) / M. Jemiółowski / Oprac. Jan Dziegielewski. – Warszawa: “D i G”, 2000. – S. 368; Nowak-Dłużewski S. Okolicznościowa poezja polityczna w Polce. Dwaj mlodsi Wazowie / S. Nowak-Dłużewski. – Warszawa, 1972. – S. 298; Pamiętnik ... – S. 46.

38. [Kochowski W.]. Op.cit. – Т. II. – S. 410.
39. АГАД. – Зібрання Браницьких із Сухої. – Спр. 42/56. – Арк. 372; Pamiętnik ... – S. 45.
40. НБУ.ІР. – Ф.ІІ. – Спр. 13715. – Арк. 57; Pamiętnik ... – S. 46.
41. АГАД. – Зібрання Браницьких із Сухої. – Спр. 42/56. – Арк. 372; Pamiętnik ... – S. 46.
42. Jemiołowski M. Op. cit. – S. 368.
43. Величко С. Літопис / С. Величко. – К. : Видавництво художньої літератури „Дніпро”, 1991. – Т. 2. – С. 70.
44. Бібліотека Польської академії наук (Краків). ВР. – Спр. 1275. – Арк. 150-151; Бібліотека Національна (Варшава). ВМФ. – № 22883; Мицик Ю.А. Джереда з польських архівосховищ до історії України другої половини XVII ст. / Ю.А. Мицик // Український археографічний щорічник. Нова серія: Український археографічний збірник. – К. : Наукова думка, 1992. – Т.4. – С.75-76; Jerlicz J. Latopisiec albo kroniczka różnych spraw i dziejów dawnych i terażniejszych czasów / J. Jerlicz / Wyd. z rękopisu K.W. Wójcicki. – Warszawa, 1853. – Т. II. – S. 112-114; Дорошенко Д. Гетьман ... – С. 107-108; Korzon T. Dola i neidola Jana Sobieskiego 1629-1674 / T. Korzon. – Kraków : Nakładem Akademii Umiejętności, 1898. – Т. I. – S. 483.
45. Jerlicz J. Op. cit. – Т. II. – S. 113-114.
46. Rudomicz B. Efemeros czyli Diariusz prywatny pisany w Zamościu w latach 1656-1672 / B. Rudomicz. – Lublin : Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie – Skłodowskiej, 2002. – Część druga 1656-1672. – Т. II. – S. 123.
47. БМЧ. ВР. – Спр. 162. – Арк. 15; БН.ВМФ. – № 7628.
48. Korzon T. Dola i niedola ... – Т. 1. – S. 511.
49. Мицик Ю. Поема про Івана Сірка. Переклад Валерія Шевчука / Ю. Мицик // Поезія. – К. : „Радянський письменник”, 1987. – Вип. 1. – С. 176-177.
50. Мицик Ю. Польська віршована хроніка про Івана Сірка / Ю. Мицик // Жовтень. – 1986. – № 4. – С. 88-90.
51. БМЧ. ВР. – Спр. 1656. – Арк. 719.
52. Wimmer J. Wojsko polskie w drugiej połowie XVII wieku / J. Wimmer. – Warszawa : Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, 1965. – S.149.
53. НБУ.ІР. – Ф.ІІ. – Спр. 15422. – Арк.1-3.
54. Там само. – Арк.8-9.
55. Дорошенко Д. Гетьман ... – С.108-109.
56. НБУ.ІР. – Ф.ІІ. – Спр. 15545. – Арк. 20; Соловьев С.М. Сочинения: История России с древнейших времен / С.М. Соловьев. – М. : Мысль, 1991. – Кн. VI. – Т. 11. – С. 172-173; Чухліб Т. Гетьмани і монархи. Українська держава в міжнародних відносинах 1648-1714 рр. / Т. Чухліб. – К. : Нью-Йорк : Інститут історії України НАН України, 2003 – С. 198-199.
57. Яковлева Т. Руїна Гетьманщини. Від Переяславської ради-2 до Андрусівської угоди (1659-1667 рр.) / Т. Яковлева. – К. : Вид-во Соломії Павличко „Основи”, 2003. – С. 558-560; Dąbrowski J.S. Polskie elity ... – S.586; Wójcik Z. Traktat Andruszowski 1667 roku i jego geneza / Z. Wójcik. – Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1959. – S.246-257.
58. Галактионов И.В. Из истории русско-польского сближения в 50-60-х годах XVII века (Андрусовское перемирие 1667 года). / И.В. Галактионов. – Саратов : Издательство Саратовского университета, 1960. – С. 96-101; Чухліб Т.В. Андрусівський договір (перемир'я) 1667 / Т.В. Чухліб // Енциклопедія історії України. – К. : Наукова думка, 2003. – Т.1. – С. 87-88; Його ж. Гетьмани і монархи ... – С. 197-198; Яковлева Т. Руїна Гетьманщини ... – С.559-560; Hubert L. Pamiętniki historyczne. – Warszawa, 1861. – Т.І. – S.107-121; Historia dyplomacji Polskiej. Pod red. Zbigniewa Wójcika. – Warszawa : Państwowe

Wydawnictwo Naukowe, 1982. – Т. II: 1572-1795. – С. 179, 222-225; Wojcik Z. Traktat Andruszowski 1667 roku ... – С. 251-260.

59. Див.: Артамонов В. Украина-русская конвергенция в последней трети XVII-XVIII веках / В. Артамонов // Украина в Центрально-Східній Європі ... – К. : Інститут історії України, 2005. – Вип. 5. – С. 607-611; Галактионов И.В. Еще раз об Андрусовском договоре 1667 года / И.В. Галактионов // Советское славяноведение. – 1978. – № 4. – С. 9-21; История внешней политики России конец XV-XVII век (от свержения ордынского ига до Северной войны) / под ред. Г.А. Санина. – М. : Международная жизнь, 1999. – С. 322-323; Яковлева Т. Руїна Гетьманщини ... – С. 560-561.

В статтє анализируются изменения в «украинской политике» польского правительства после прекращения гражданской войны в Короне. Исследуются факторы, предопределившие возобновление военных действий между Речью Посполитой и казацкой Украины и побудившие гетмана П. Дорошенка переориентироваться на Османскую империю.

Ключевые слова: Польша, казацкая Украина, Крым, казаки, политика, военные действия.

Отримано: 28.09.2011

УДК 94(477.43)“18/19”:330.34

Павло Білецький
(Кам'янець-Подільський)

ПІДДАНІ ГАБСБУРЗЬКОЇ ІМПЕРІЇ В ЕКОНОМІЧНОМУ ЖИТТІ ПОДІЛЬСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ (СЕРЕДИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТ.)

У статті розглядається участь підданих монархії Габсбургів в економічному житті Подільської губернії в середині ХІХ – на початку ХХ ст., зокрема, в розвитку промисловості, сільського господарства, сфері послуг й торгівлі. Відзначається їх позитивний внесок у соціально-економічний розвиток регіону.

Ключові слова: Подільська губернія, Габсбурзькі піддані, капітал, підприємці, промисловість, торгівля.

Діяльність іноземних підприємців на території Подільської губернії і роль іноземного капіталу в економічному розвитку краю в середині ХІХ – на початку ХХ ст. висвітлені в історичній літературі недостатньо. Увага дослідників концентрувалася лише на фрагментарному аналізі діяльності німецьких підприємців¹, констатації участі габсбурзьких підданих² та іноземних капіталів³ в економічному житті регіону. Втім наприкінці 1890-х рр. за чисельністю серед інших іноземців, які мешкали на території губернії, саме піддані Габсбурзької імперії займали перше місце, значно випереджаючи переселенців із Німеччини. Гальмуючими чинниками вивчення питання їхньої участі в економічному житті Поділля є розпорошеність джерел по архівах і бібліотеках низки країн і живучістю традицій радянської історіографії, в якій про-